

Mikuláš Huba¹:

„Vore værdier og en bæredygtig fremtid”

Jeg begynder, med Deres tilladelse, idag med en ligefrem triviell konstatering, nemlig at vi er i stadig højere grad tvungne til at imødegå de globale problemer og udfordringer: Hvad enten de har en politisk karakter, en voldelig, den voksende sociale og økonomiske ulighed eller er i den uforudsigelige sfære af et miljø, der truer menneskehedens og hele biosfærens fremtid.

Og tillad mig nu, ærede tilhørere, at jeg i de følgende minutter – ansigt til ansigt med det ovenfor sagte – gør et forsøg på at forbinde to tilsyneladende uforenelige ting: **tilskyndelse til at være foruroliget (udtrykt af Alexander Mitcherlich) knyttet sammen med at lede efter grunde til forsigtig optimisme og håb.**

Det vistnok oftest fremførte svar overordnet set på de ovenfor nævnte globale problemer og udfordringer er konceptet om en bæredygtig udvikling eller snarere en måde at leve på, som har karakter af et opdukkende nyt globalt udviklingsparadigme.

Som det væsentligste, men også vanskeligst definérbare attribut til bestræbelsen i retning af bæredygtighed, kan man henregne værdier og værdisæt hos mennesker. Iflg. den tjekkiske miljøforkæmper Pavel Nováček forudbestemmer værdisæt, hvordan det politiske, økonomiske og retslige system fungerer, og de (værdisættene o.a) ændrer sig som regel kun over lange tidsforløb. Af dette følger logisk, at uden kendskab til de fremherskende værdiorienteringer, som er den grundlæggende dynamo og medspiller i befolkningens holdninger, kan der ikke være nogen fuldstændig og seriøs bedømmelse af tilstanden af og perspektiverne for miljøet, ej heller af bestræbelserne frem mod en bæredygtig fremtid.

Postmaterialismen er karakteristisk for især de yngre generationer, der ikke har oplevet krigen og den sociale usikkerhed i førkrigs- og efterkrigstiden. I sammenligning med forældrenes og bedsteforældrenes generationer orienterer de sig i væsentlig mindre grad mod materielle goder og forbrug, og i modsætning hertil indtages en højere placering på værdistigen af værdier, der er kompatible med forestillingen om en bæredygtig livsform. Gentagne undersøgelser bekræfter, at der bliver flere og flere enkeltpersoner og grupper i befolkningern, der er således indstillet. Det vidner om skabelse og befæstning af nye holdninger, der modsvarer den trinvis overgang i den vestlige verden fra den industrielle til den postindustrielle æra, eller som det er blevet sagt af Alvin Toffler, fra den anden til den tredje civilisationsbølge.

¹ Formand for den slovakiske miljøorganisation STUŽ, ”Spoločnosť pre trvalo udržateľný život v Slovenskej republike“ (Selskabet til fremme af et bæredygtigt liv i Den slovakiske Republik)

Psykologen Viera Rosová fremfører, at hierarkiet af værdier anses for at være det mest pålidelige prognostiske kendetegn, der giver udtryk for, om mennesket vil kunne gebærde sig i overensstemmelse med miljøet. Miljøets kompleksitet kræver, at man følger hele strukturen af værdier til stadighed og balanceret. Mennesket og dets værdisystem bliver bestandig konfronteret med ydre tryk og udviklingskift.

Iflg. etnologen og socialantropologen Juraj Podoba hænger værdiproblemerne sammen med det faktum, at ét af de karakteristiske træk ved mennesket i det 20. årh. er det for ham specifikt urealistiske mål af forventninger. De stadig højere og højere forventninger, som det moderne samfund systematisk kalder frem hos sine medlemmer, kan ikke tilfredsstilles. I praksis betyder det så, at opfyldelse af enhver af dem af en hvilken som art blot bliver opfattet som en opfordring til at forstærke fremtidige forventninger. I stærkt forøget grad gælder denne konstatering for beboerne i de postkommunistiske lande.

Som den samme forfatter konstaterer, er 90'erne i det 20. årh. i Slovakiet og i hele regionen en tid med værdimæssigt kaos, indbyrdes mest forskellige, konfliktfyldte systemer, modsatrettede udviklingstendenser. I et utrygt samfund, efter at det "statiske" totalitære system er forsvundet, viser sig frygten for frihed og ansvar. I dagligdagen udtrykkes det især i frygten for fattigdom, arbejdsløshed og fremtiden, i al almindelighed for forandring. Et stort problem i det slovakiske samfund og i dets værdiorientering(eller snarere desorientering), er også den vedvarende moralske relativisme.

På ruinerne af de regionale kulturer er den globale massekultur i løbet af de sidste årtier sat ind. Liberaliseringen af det senfeudale samfund og senere den socialistiske egalitetsideologi har bevirket, at det moderne samfunds sociale norm er blevet bestemt af fornemhedens forbrugsmodeller – konsum og overforbrug. En nærvæd almindelig trinvis forøgelse af den materielle velfærd muliggør en virkelig øvelse af en svulstig konsum for relativt brede kredse i befolkningen. Sociale og kulturelle forbilleder bliver i stadig højere grad formidlet gennem en medieåret globalt udstrakt massekultur, og som følge af denne vokser trykket til stadighed på forventningerne til forbrug. Udsat for dette tryk er konkurrencekapaciteten hos andre værdisystemer og –holdninger – f.eks. holdninger, der ligger tæt på en bevidst beskedenhed og en afvisning af overforbrug – virkelig problematisk.

Erklæret teori kontra virkeliggjort praksis.

De fleste mennesker vil med største sandsynlighed erklære deres støtte til "positive" værdier på et abstrakt plan. Men blot et mindretal i befolkningen lever efter disse værdier i deres eget personlige, i gruppen, eller i det sociale liv. **Hvorfor er det så sådan?**

Som én af de væsentlige forhindringer i bestræbelserne frem mod en bæredygtig fremtid kan man anføre den tynde (overfladiske) tilgang i konsumsamfundet til de fundamentale værdier, og desuden den overdrevne antropocentriske fortolkning af forholdet menneske-natur fra vores euro-amerikanske civilisations side, traditionen for uholdbare forbrugermodeller – konsumerismen, den moderne hedonisme, hyldningen af de såkaldte kunstige værdier, en overdreven individualisme, en mangel på fornemmelse for solidaritet, for nuet, samt den stadige dominans af åndløs materialisme og pragmatisme. Desuden teknokratismen og forøgelsen af de langtidsvarende uholdbare, rent økonomiske interesser over de miljømæssige, etiske og andre ikke-økonomiske interesser og motiver.

Imidlertid findes der i menneskers hjerter og tanker en bestemt underbevidsthed om en bæredygtig livsform. Herudover indeholder denne forestilling udover visioner, der er projekteret ind i fremtiden, også visse værdier, der er forbundet med traditionelle samfund på landet, samt visse værdier, nedarvet efter tiår med den såkaldte realsocialistiske praksis.

Den tjekkiske tænker J. Fanta føjer i 1994 en historisk ekskursion dertil, idet han slår fast, at filosofien siden Platons og Aristoteles' dage har søgt svar på de grundlæggende spørgsmål i menneskelivet: Hvad er et godt? Hvad er menneskelig lykke? Men i alle historiske perioder finder (filosofien o.a.) et utvetydigt svar: **Rigdom og magt bringer ikke lykke og forbrug i sig selv giver ikke livet mening.** Vi kan tilføje filosofen, Erazim Koháks ord: Mennesker er i stand til at leve materielt beskedent, når de føler og ved, at de ikke lever forgæves.

Værdier forenelige med forestillingen om en bæredygtig livsform

Den slovakiske etnograf Vladimír Ira konstaterer, at konceptet om en bæredygtig udvikling i høj grad er forbundet med normer og værdier, som udspringer af kulturtraditioner og modsvarer karakteristika i miljøet, som denne eller hin enkeltperson eller fællesskab kommer i kontakt med. I de sidste år er den værdimæssige orientering og holdninger i offentligheden skiftet meget hurtigt. Én af følgerne har været, at mennesker efterhånden gør sig klart, hvordan det menneskelige samfund i en hidtil uset grad er i stand til at ændre miljøet radikalt, ofte til det værre og ofte også uafvendeligt. Selvom holdningerne til miljøet og udviklingen af dem kan reflektere nye problemer, er de også i forskellig grad en afspejling af fortiden. Mange af dem har deres rod dybt i den kultur, der er frembragt over 200 år af den industrielle æra. Erfaring, kundskaber og værdiorientering har i betydelig grad indflydelse på vores måder at agere på.

I vores kulturkreds har især kristendommen med dens totusindårige tradition, dens givne og institutionaliserede indflydelse, kunnet indvirke på menneskers værdiorientering. Prædikanten og geografen Ján Szöllös har ytret sig om kristendommens bidrag til transformationen af værdinormerne således, cit.: Den økologiske krise er en stor udfordring for teologien og

kristendommen i anden halvdel af det 20. årh. Kritikken af kristendommen og den kristne kultur, som angiveligt én af grundene til den nuværende økologiske krise, har frembragt diskussioner om Biblens og kristendommens stilling til miljøet. Resultaterne af denne diskussion støtter den antagelse, at kristendommen ikke er direkte ansvarlig for den nuværende økologiske krise, men er ansvarlig for at have tiet og været passiv i løsningen på de økologiske problemer. Kristendommen ville kunne hjælpe med til at finde passende svar på de spørgsmål, der dukker op i spørgsmål om forholdet mellem Gud, skabelsen og mennesket. De forstyrrede forhold mellem Gud og mennesket og menneskets fortsatte bestræbelse på at sætte sig i Guds sted er – set fra et kristent synspunkt – kernen i de globale problemer og den økologiske krise. Iflg. den citerede forfatter kan kristendommen ikke frembringe et nyt værdisystem. Kristendommen ville kunne og skulle overveje en indsættelse af ”de gamle værdier,” som de fremgår af Guds Ti Bud, være rettet mod en praktisering af den himmelske kærlighed til næsten og udbrede den til al skabelsen. I denne betydning er kristendommens værdier evige, og således virkelig bæredygtige.”

Skeptikere hævder, at ingen kan vurdere, hvilke værdier, hhv. virkeliggørelse af dem, der er positive, og hvilke der er negative. Idet de forsvarer sig med liberalismen argumenterer de med, at ethvert individ bedst kender sin værdimæssige orientering, og for så vidt det er gjort muligt, vil opføre sig derefter. En hvilken som helst opfordring til at søge, udbrede og støtte værdier, der er forenelige med forestillingen om en bæredygtig livsform, betegner de som i bedste fald som utopi, eller tidsspilde, i værste fald som socialt tankespind.

De menneskelige bestræbelsers historie, analysen af budskaberne fra verdensreligionerne, store tænkeres bidrag, principper og kriterier for bæredygtighed, samt de vigtigste dokumenter, der er blevet vedtaget af Verdenssamfundet giver noget helt andet ret, når de opfordrer til social retfærdighed, ikkevold, solidaritet, altruisme, tolerance, næstekærlighed, empati, respekt for livet og skabelsen i dens helhed, symmetri mellem menneskerettigheder og ansvar, simpelhed og beskedenhed, et bæredygtigt forbrug og en frivillig selvbegrænsning, orientering mod fremtiden, kontinuitet i de menneskelige bestræbelser, økonomi med et på samme tid menneskeligt og naturvenligt ansigt, det gode og smukke, hvor det er muligt, forenet, tro og håb på, at det gode og kærligheden vil sejre over løgn og had, med andre ord tro på livets mening og ansvar for, at vi overlever det.

Og endnu dette: Er det nu så sikkert i dagens verden af en ustadig relativ sandhedsnorm og en massemanipulation med menneskets viden og tankesæt, at vores måde at handle på er fri? Er virkelig liberalismen uden nogen som helst moralske rammer og retningslinier det udtømmende svar på det evige spørgsmål om menneskelig lykke, tilfredsstillelse samt overkommelse af selvet? Giver frekvensen af psyriske forstyrrelser, selvmord, aborter, skilsmisser og andre sociologisk-patologiske forekomster svaret? Er ikke de sociale spindoktorer og manipulatorer snarere dem, der under den foregivne friheds flag har gjort mennesket til en åndløs konsument. En konsument af alt, inkl. egne skuffelser.

Søgning efter udveje

En udvej er at forandre de smukke ord til handling, om det så er i det bevingede imperativs ånd *Tænk globalt, handl lokalt* eller det er i Masaryks² opfattelse af den kreative humanisme. Som Erazim Kohák siger, så er det ikke nok at "tænke grønt," det er nødvendigt at "leve grønt." Hvad betyder det? Først og fremmest er det villigheden til at gå imod strømmen: jo ikke historiens, men blot vores egen tids: at nedsætte (og ikke forøge) forbruget. At "leve grønt" betyder at vælge varianten, der er økologisk mest hensynsfuld.

For det økologiske valg eller den frivillige simpelhed taler en række argumenter, der udgår fra såkaldt evige sandheder, samt fra de nyeste videnskabelige erfaringer.

Den tidligere tjekkoslovakiske miljøminister og åndelig far til processen "Miljø for Europa" Josef Vavroušek har forsøgt sig med en indsnævring af nøgleværdier, der er forbundet med fiaskoer og uoverstigelige vanskeligheder i den menneskelige civilisations industrielle æra. Som et alternativ til dem har han skabt et parallelsystem af værdier, der kan forenes med forestillingen om en bæredygtig livsform. Iflg. ham vil fremtiden være afhængig af, hvorvidt vi kan få disse alternative værdinormer til at fungere.

Hvordan kan man få organiseret en sådan proces til skabelse af bæredygtige værdier og interesser? Sandsynligvis især gennem undervisning, oplevelser, men også retsnormer og andre samfundsmæssige værktøjer og ikke mindst gennem kirkers åndelige virksomhed, kunstneres og andre aktørers.

Hvordan kan moderne menneskelige væsner, indhyllet i Sirenernes smukke sang om forbrug, komme dertil, at holdbare værdier og interesser kan bringe dem fred, glæde og lykke? De såkaldte "success stories" fra det virkelige liv, omend små, kan tjene som bestemte igangsættende svar på dette grundlæggende spørgsmål.

Hvordan skal man operationalisere problematikken med værdierne og værdinormerne? Hvordan skal de "omsættes" i praktisk tale?

Hvordan skal opmærksomheden hos samfundets hovedaktører, der har indflydelse på vores værdisæt, rettes mod problemer for miljøet og en bæredygtig udvikling?

Eller, sagt med andre ord, hvordan skal disse tanker, disse tilgange "sælges?"

Og til hvem?

² Den første præsident i Tjekkoslaviet år 1918

"Markedet" for moderne, friske, innovative idéer vil sandsynlig hilse sådanne forsøg velkommen. Selvfølgelig, produktet må være godt, så godt, at det kan tiltrække en potentiel "kunde" så meget, at denne ønsker at "købe" det, at denne begynder i sit dagligliv at agere anderledes, på en ny måde.

Fromms virkeliggørelse af revolutionen i vore egne hjerter er universiel, selv om det for de fleste af os er det mindst behagelige udgangspunkt.

Jeg takker for opmærksomheden

Fremsat i anledning af prisoverrækkelsen af Ambassadør for miljøet til Det tyske Udenrigsselskab i Smolenice (Den slovakiske Forfatterforenings sæde o.a.) d. 25. 11. 2006

Oversat fra slovakisk af

Søren Pind Jensen